

It was found out that the appearance of Cossack chronicles in the history of Ukrainian political thought of the XVII–XVIII centuries, was a kind of literary, historical reaction to the need to perceive the Cossacks as a legitimate force and coverage of the events of the National Liberation struggle of the Ukrainian people in the middle of the XVII century, the time of the Ruins and events of the XVIII century. The authors of the Cossack chronicles in their writings wrote about the originality of their homeland – the Hetmanate, emphasized the continuity of the state–building tradition from the ancient, and sometimes and antique times.

Keywords: early modern Ukraine, Cossacks, Chronicle of Samovydets, national identity, National Liberation War, state.

* * *

УДК 323.21(477)

Євсюкова А. В.,
аспірантка, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), Anastasia_evs@ukr.net

Вплив громадянської освіти на формування сучасного громадянина демократичної держави: специфіка в Україні

З'ясовано вплив громадянської освіти на формування сучасного громадянина демократичної держави. Зокрема, враховано специфіку вказаного процесу в Україні. Зазначено, про досвід країн усталеної демократії та, так званих «молодих демократій», у формуванні сучасного громадянина демократичної держави, через процес громадянської освіти. Визначено, характерні риси (навички, вміння, схильності) притаманні ідеальному громадянину демократичної держави, сформувати які, покликана громадянська освіта.

Ключові слова: громадянська освіта, демократична держава, демократія, громадянин, ідеальний громадянин, специфіка громадянської освіти в Україні.

Незважаючи на значні досягнення демократичного розвитку української держави та зміцнення громадянського суспільства, вказані процеси залишаються не стабільними. Досвід нереалізованих суспільних змін вказує на відсутність системності у репрезентації громадянських ініціатив та прагнень, які мали б бути спрямованими на ці зміни, а увага до проблематики громадянської освіти зі сторони органів влади є досі не значною. У даній ситуації стає очевидним стратегічне значення громадянської освіти, як процесу, за допомогою якого громадяни отримують, насамперед, можливість для рефлексії власної ролі, як громадянина (здобуваючи, водночас, необхідні знання та практичні навички) і відпрацювання певних шляхів реалізації вказаної ролі у демократичному суспільстві.

Мета статті. З'ясувати вплив громадянської освіти на формування сучасного громадянина демократичної держави, зокрема з урахуванням специфіки вказаного процесу в Україні.

Передумовою та важливим чинником демократичних перетворень у суспільстві та державі є виховання громадянина у контексті набуття ним цінностей та принципів демократії, навчання вмінню їх дотримуватись і застосовувати в повсякденному житті, зміна способу мислення громадян у напрямі відповідальних, активних та компетентних діячів, набуття політичних компетентностей, вміння критично та аналітично мислити й вимогливо ставитися до влади, виявлення лояльності до чинних законів та активної участі у вирішенні громадсько–політичних справ. Реалізацію вищезазначеного забезпечує громадянська освіта, адже громадянин не народжується зі знаннями

суспільного, політичного буття та сформованими навичками демократичного громадянства – вказаному необхідно навчати та вміти набувати. У даному аспекті, слушно зауважив американський дослідник Б. Барбер: «є лише одна дорога до демократії – освіта» [14, с. 23]. Він наполягає на тому, що демократія потребує «громадянської підготовки та громадянської компетентності для ефективної участі в обговоренні та ухваленні рішень», а не лише для реалізації всього спектра форм політичної участі громадянам, що діють у межах певної політичної системи. Відтак, демократія, на думку автора, розуміється як пряме правління освічених громадян, зокрема добре поінформованих громадян, які віддалилися від винятково власних інтересів настільки, наскільки суспільна сфера відокремлена від приватної. Як висновок: «Демократія – це не стільки правління народу чи правління мас, скільки правління освічених громадян» [14, с. 23]. Досвід країн усталеної демократії (Сполучені Штати Америки, Канада, Франція тощо) та, так званих «молодих демократій» (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Болгарія, Румунія, Македонія, Хорватія, Словенія, Албанія та інші) засвідчили значний вплив громадянської освіти на формування громадянина демократичної держави. Зокрема, у вищевказаних державах, питання щодо підвищення політичної компетентності громадян неминуче актуалізується в площині проблематики громадянської освіти, яка повинна змінити громадянина у напрямі формування здатності «приймати власні рішення на підставі власних думок, без остраху оскарження думки іншого індивіда, але водночас поважаючи його особистість та позицію; вмінню змінити власні погляди, якщо факти виправдовують цю зміну; використання можливостей приєднатися до інших з розумінням того, що спільні зусилля були більш ефективні, ніж одноособова діяльність» – зазначає науковець Дж. Дж. Пілон [6, с. 13–14]. Саме громадянська освіта, стала потужним чинником, який прискорив звільнення від довготривалої залежності та наслідків управлінських рішень, прийнятих за умов централізації владних відносин. Громадянська освіта (у вказаних державах) сприяла підготовці громадян до процесу адаптації в новому незалежному демократичному суспільстві. Це відбулося через засвоєння громадянами знань про суспільство, набуття навичок демократичного громадянства, засвоєння цінностей та норм нового демократичного порядку (зокрема, важливою у даному контексті є роль неурядових організацій при визначальній підтримці держави). Таким чином, варто констатувати, що досвід зазначених стабільно демократичних держав щодо розвитку громадянської освіти та її впливу на формування громадянина демократичного суспільства містить значні теоретичні і практичні напрацювання, які доцільно вивчати, узагальнити й активно впроваджувати. Зокрема, стратегія виховання громадянина демократичної держави передбачає (включає наступні компоненти):

– реалізацію загальнодержавних і регіональних цілей, завдань і векторів суспільного розвитку, що сформовані на підґрунті досягнення консенсусу у суспільстві який, базується на загальноєвропейських цінностях, а також, передбачає актуалізацію моделі громадянської освіти в державі;

– досягнення нейтралізації факторів, які провокують і поглиблюють ціннісний розкол у суспільстві та нівелюють існуючі ціннісні орієнтири;

– роз'яснення суті сучасної демократії і виховання громадян у відповідності до базових цінностей і принципів, оскільки більшість громадян не мають адекватно сформованих уявлень про демократію, про те, які нові форми вона приймає, і як вона функціонує;

– розвиток самоуправління як базового інституту демократії за умов сьогодення [2];

– забезпечення стабільних форм співпраці з численними неурядовими організаціями, у тому числі молодіжними, та іншими зацікавленими сторонами, наприклад, різними ініціативними групами, які займаються впровадженням громадянської освіти тощо. Вказані обставини є показником підвищення рівня громадянської освіти та її позитивної інституціоналізації;

– значне розширення кола суб'єктів громадянської освіти. У вищезазначених світових та європейських державах громадянська освіта розвивається за підтримки державних інституцій, недержавних організацій, навчальних закладів, ЗМІ, активної громадськості, інфлюенсерів, експертів у сфері громадянської освіти тощо;

– розробку проектів всеохоплюючої та безперервної громадянської освіти для різних категорій громадян, а також інформаційно-методичних та інформаційно-освітніх матеріалів щодо підвищення ефективності розв'язання проблем громадянської освіти [1, с. 112].

Специфіка громадянської освіти в Україні, у контексті формування сучасного громадянина демократичної держави полягає в тому, що сьогодні досі бракує або недостатньо визначено суспільне замовлення на громадянську освіту. Відсутнє чітке уявлення про те, яким має бути сучасний громадянин демократичної України, а відтак, залишається відкритим питання, якою мусить бути громадянська освіта в Україні загалом (зокрема, у документах (концепціях, рекомендаціях, статутах). Громадянська освіта інтерпретується як хаотична сукупність принципів, ідей якєвропейських, так і залишків укорінення радянських цінностей [12]. Наукову цікавість становить представлена на розгляд громадськості Міністерством освіти і науки України – Концепція розвитку громадянської освіти в Україні 2018 р. У даному документі відсутня основна складова, що визначає сутність громадянської освіти. Як додає, аналітик Центру громадянської освіти «Альменда» О. Охредько – відсутність даного визначення дозволяє проводити маніпуляції, підміняти поняття, звужувати або розширювати сферу їх вживання та використання, вносити власні трактування в значення процесу громадянської освіти. А значить, дозволяє продовжувати приймати різноманітні акти, які можуть спотворити або, навіть, направити в інше русло громадянську освіту в українській державі) [4; 5]. Відтак, зважаючи на особливості розвитку української держави, варто запропонувати власне доповнене визначення громадянської освіти: *«...як процесу безперервного та системного набуття громадянами знань, формування практичних навичок та схильностей, що забезпечують їх становлення як компетентних, активних та відповідальних громадян демократичної держави, які здатні усвідомлювати та розділяти цінності*

демократії, яким притаманне вміння критично аналізувати складні суспільно-політичні ситуації, протистояти пропаганді, а також, які здатні захищати власні права та інтереси, через різні форми участі, зокрема, шляхом обговорення та прийняття суспільних рішень на різних рівнях управління державою».

Як зазначають українські дослідники С. Топалова та О. Українець, ситуація ускладнюється, також, у зв'язку із дещо симулятивним стилем діяльності влади, слабкістю інститутів громадянського суспільства, відсутністю ефективної комунікації між владою й науковцями, пасивністю реалізації просвітницької діяльності тощо [11].

До того ж у суспільній свідомості, як наголошує український вчений С. Г. Рябов ідеал громадянина демократичної держави цілком ототожнюється з патріотизмом, зокрема таким, що оперує імперативами безумовної любові до рідної Батьківщини й необдуманого підпорядкування владі та системі чинного законодавства, крім того, програму національно-патріотичного виховання формують переважно на засадах мілітаризму й войовничості, що відповідає вже парадигмі тоталітарного суспільства [8] (відтак, у даному контексті громадянська освіта представляється як інструмент політичної індоктринації, а не визначається як чинник розвитку демократії). Таким чином, апелюючи до думки вченого, неприпустимо зводити громадянську освіту лише до патріотичного виховання та формування національної самосвідомості і правової культури, оскільки вказане помилкове уявлення не лише спрощує громадянську освіту, але й змінює конструкцію її соціальної сутності, провокує втрату демократизуючого потенціалу. Натомість, громадянська освіта, спрямована на формування у індивіда, насамперед, установки на неупереджене обговорення того, що стосується політичного устрою держави, функціонування існуючих владних інституцій та розвитку суспільно-політичної ситуації.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, варто визначити характерні риси, які притаманні ідеальному громадянину демократичної держави (сформованих із допомогою громадянської освіти):

– прихильність (усвідомлення) до демократичних цінностей (верховенство права, гідність, свобода, рівність, справедливість, законслухняність, мир, приватність, мультикультурність, плюралізм тощо). Сучасний громадянин демократичного суспільства здатен проектувати власне життя відповідно до вказаних цінностей. Прикметним є те, що громадянська освіта сприяє не лише засвоєнню певних знань, але й забезпечує культивування довіри до цінностей демократії, формування готовності громадянина діяти відповідно до вимог законності та справедливості. У даному контексті цікавими є результати опитування, проведеного у 2017 р., Інститутом Горшеніна спільно з представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі на тему: «Чи близькі українцям європейські демократичні цінності?». Зокрема, серед важливих демократичних цінностей українці, насамперед, визначили: мир, права людини і громадянина, особисту свободу, солідарність та рівність [13];

– компетентність, яка передбачає отримання громадянином знань про: власний статус та розуміння

ідейно-політичної орієнтації; права та обов'язки; особливості власного життя у суспільстві, його історію, культуру, традиції та звичаї; відповідальність особистості за використання власних прав та відповідальність влади; основи політичного устрою держави, порядок і процедури функціонування її органів, ефективні форми взаємодії з представниками владних структур та інших установ; діалогічні стратегії комунікації між владою та громадянами; принципи демократії та способи їх дотримання; можливості громадянина впливати на рішення й дії влади тощо, а також вміння застосовувати перераховані вище знання на практиці [10];

– здатність до критичного та аналітичного мислення, що передбачає вміння формувати запитання та знаходити відповіді на них, узагальнювати власні висновки й оціночні судження, усвідомлювати власні інтереси та захищати права, орієнтуватися в політичних ситуаційних реаліях і, відтак, вимогливо ставитися до функціонування владних інституцій. Здатність громадянина до критичного та аналітичного мислення є беззаперечною умовою сучасної демократичної держави. Відтак, громадянин через громадянську освіту вчиться сприймати державу, не як джерело загальної благодаті чи, навпаки, лише як загрозу власній автономії, а, насамперед, як інституцію, вповноважену систематично й якісно управляти соціально-політичними справами [8];

– активність, яка покликана передбачати: готовність та вмюгованість громадянина щодо залучення до справ локальної громади та державних, взаємодіяю з політичною спільнотою та іншими громадянами, вплив на ухвалення суспільно важливих рішень та їх реалізацію тощо. Відтак, важливою домінантою громадянської освіти демократичної держави та суспільства є навчання самоврядуванню, вмінню спільно вирішувати спільні проблеми та конфлікти, долати загрози соціальної та політичної байдужості й апатії. Крім того, дослідник С. І. Позняк визначає наступні індикатори «активності» громадянина:

– соціальну участь (яка передбачає волонтерську роботу та громадську діяльність);

– політичну участь (яка передбачає голосування; участь у публічних дебатах, референдумах, мирних протестах, демонстраціях; членство в політичній партії, діяльність у громадській організації; політичне спонсорство (меценатство); бойкот товарів із політичних, етичних або екологічних причин тощо) [7, с. 57];

– відповідальність у демократичній державі передбачає, передусім, не жорстку вимогу відповідності до дій інших громадян чи органів влади загалом, а, насамперед, прагнення відповідності до індивідуальних дій праву, інтересу, потребам власної громади тощо. Відповідальність сучасного громадянина демократичної держави має бути мотивована не зовнішніми обставинами, а внутрішніми мотивами та переконаннями, передбачає власну потребу громадянина в дотриманні чинних законів держави;

– толерантність, як риса сучасного громадянина демократичної держави, що насамперед, передбачає терпляче ставлення особистості як до інших («не таких як ми»), так і до себе, як відмову від критерію однаковості в оцінюванні інших. Критеріями толерантності є: емпатійність, соціальна активність, комунікативність, взаємоповажливі та паритетні відносини, соціальна

відповідальність за власні слова і вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії щодо інших тощо [3]. Водночас, варто відрізнити толерантність від байдужості чи терпимості до різних антисоціальних і аморальних проявів;

– адаптивність та мобільність, як риси громадянина демократичного суспільства, що пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, а також застосуванням цифрових технологій та онлайн інструментів у розвитку громадянської освіти. Адаптивність означає, передусім, готовність до управління змінами, набуття новітніх необхідних навичок, передбачення до існування в умовах динамічних змін у суспільстві та державі (від змін соціально-політичної ситуації до ціннісних орієнтацій тощо). Мобільність сучасного громадянина передбачає активізацію його свідомості на здійснення та координацію певних дій, як самостійно, так і в кооперації з іншими громадянами (наприклад, надсилання петицій та звернень до влади, миттєву організацію протестних акцій, заходів громадянського характеру (зустрічей, зборів, воркшопів, семінарів тощо), та інших скоординованих реальних виступів на базі ідентичного ставлення до подій реального суспільного життя [9, с. 5].

Таким чином зауважимо, що держава має розробити стратегію громадянської освіти та виховання громадян на основі європейських норм і рекомендацій, забезпечити розвиток нормативної бази (правових засад) для її реалізації за допомогою суспільних інституцій (включно з неформальними). Для реалізації вказаного важливо використовувати переваги зарубіжного досвіду. Крім того, специфіка громадянської освіти в Україні визначається тим фактом, що сучасна державна стратегія громадянської освіти не є досконалою, не враховує запити всіх категорій громадян і, зокрема, знецінює практичне значення громадянської освіти, для деяких цільових груп та регіонів (прикордонних, прифронтових, «комунізованих» тощо). А, як засвідчує сучасна політична дійсність, саме відсутність громадянської освіти в державі, (а, відтак, політичне невігластво значної частини громадян), відсутність консолідуючих цінностей у громадян даних регіонів, виявилось в неспроможності протистояти впливу російської пропаганди та розповсюдженні сепаратистських настроїв.

Висновки. З'ясовуючи вплив громадянської освіти на формування сучасного громадянина демократичної держави, зокрема з урахуванням специфіки вказаного процесу в Україні, варто зазначити наступне. Для суспільств та держав (зокрема, України), які прагнуть побудувати ефективні демократичні інститути, та забезпечити розвиток демократичних процесів, поширювати демократичні процедури – громадянська освіта стає важливим та необхідним чинником формування громадянина, для якого демократія – це не просто правові норми та закони, а, насамперед, – цінності, мотивація та можливості поведінки. Через громадянську освіту, громадяни починають розуміти не лише власні права, але й усвідомлювати та виконувати суспільні обов'язки й соціальні ролі, як члени громадянського суспільства та демократичної держави (через засвоєння необхідних знань, практичних навичок та схильностей). Зокрема, сучасному громадянину демократичної держави, на нашу думку,

притаманні: прихильність до демократичних цінностей, компетентність, відповідальність, активність, толерантність, а також мобільність та адаптивність до умов, що постійно змінюються (останні характерні риси, передусім, пов'язані з використанням цифрових технологій та онлайн-інструментів у розвитку громадянської освіти, безперечно, і в Україні). Проте, для забезпечення такого позитивного впливу громадянської освіти на формування активного, відповідального та компетентного громадянина в Україні необхідно: визнати громадянську освіту важливою складовою державної політики; забезпечити законодавчу основу для її розвитку (розробити загальну стратегію її удосконалення та реалізації); впровадити актуальну для держави модель громадянської освіти; посилити співпрацю з неурядовими організаціями (неформальна громадянська освіта) та іншими експертами в даній сфері; використовувати позитивний досвід інших демократичних держав (країн усталеної демократії, та, особливо, так званих «молодих демократій»), з огляду на національний контекст тощо.

Реалізація вищезазначених завдань сприятиме розвитку громадянської освіти в Україні, як сучасній державі, якій цілком притаманні ознаки демократії.

Список використаних джерел

1. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2016. – 140 с.
2. Громадянська освіта – ключовий вектор демократизації України: результати дискусії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-kljuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>. – Назва з екрану.
3. Козлова О. Г., Гребенюк Т. В. Формування толерантності у процесі громадянського виховання студентської молоді / О. Г. Козлова, Т. В. Гребенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29291/1/Kozlova.pdf>. – Назва з екрану.
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontseptsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>. – Назва з екрану.
5. Охредько О. Концепція невідомо чого / Олег Охредько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvita.ua/blogs/59054/>. – Назва з екрану.
6. Пілон Дж. Дж. Глобальна революція та потреба у громадській освіті у колишньому радянському блоці. – К.: IFES, 1995. – 23 с.
7. Позняк С. І. Ресурси громадянськості: соціально-психологічна складова: методичні рекомендації / С. І. Позняк // Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 136 с.
8. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства / С. Г. Рябов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8120/Riabov_Osoblyvosti.pdf. – Назва з екрану.
9. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 17 с.
10. Стан і підходи до громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.ippo.edu.te.ua/files/gromad_osvita/resursy/39_stan_ta_pidhody.pdf. – Назва з екрану.
11. Топалова С., Українець О. Громадянин для демократичної держави: стратегія виховання / Світлана Топалова, Олена Українець. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylyya.net/analytics/society/gromadyanin-dlya-demokratichnoyi-derzhavi-strategiya-vihovannya.html>. – Назва з екрану.
12. Топалова С., Чистіліна Т. Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.org.ua/uk/>. – Назва з екрану.
13. Чи близькі українцям європейські цінності: результати опитування проведеного у 2017 р., Інститутом Горшеніна спільно з представництвом Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/chi_blizki_ukrayintsyam_yevropeyski_tsinnosti_rezultati_opituvannya_n844941. – Назва з екрану.
14. Barber R. B. Participatory Democracy // Encyclopedia of Democracy. – N.Y., 1995. – Vol.3. – P.23.

References

1. Vymusheni pereselenci ta pryjmajuchi gromady: uroky dlja efektyvnoi' suspil'noi' adaptacii' j integracii': naukova dopovid' / za red. kand. sociol. nauk O. M. Balakirjevoi'; NAN Ukrain'ny, DU «In-t ekon. ta prognosuv. NAN Ukrain'ny». – K., 2016. – 140 s.
2. Gromadjans'ka osvita – kljuchovyj vektor demokratyzacii' Ukrain'ny: rezul'taty diskusii' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.prostir.ua/?news=hromadyanska-osvita-kljuchovyj-vektor-demokratyzatsiji-ukrajiny-rezultaty-diskusiji>. – Назва з екрану.
3. Kozlova O. G., Grebenyk T. V. Formuvannja tolerantnosti u procesi gromadjans'kogo vyhovannja students'koi' molodi / O. G. Kozlova, T. V. Grebenyk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29291/1/Kozlova.pdf>. – Nazva z ekranu.
4. Konceptija rozvytku gromadjans'koi' osvity v Ukraini (2018). [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/01/18/1-kontseptsiya-rozvitku-gromosviti-v-ukraini-17012018-na-grom-obgovor.docx>. – Nazva z ekranu.
5. Ohred'ko O. Konceptija nevidomo chogo / Oleg Ohred'ko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://osvita.ua/blogs/59054/>. – Nazva z ekranu.
6. Pilon Dzh. Dzh. Global'na revolucija ta potreba u gromads'kij osviti u kolyshn'omu radjans'komu bloci. – K.: IFES, 1995. – 23 s.
7. Poznjak S. I. Resursy gromadjans'kosti: social'no-psychologichna skladova: metodychni rekomendacii' / S. I. Poznjak // Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukrain'ny, Instytut social'noi' ta politychnoi' psihologii'. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2013. – 136 s.
8. Rjabov S. G. Osoblyvosti gromadjans'koi' osvity u formuvanni politychnoi' kul'tury perehidnogo suspil'stva / S. G. Rjabov [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8120/Riabov_Osoblyvosti.pdf. – Nazva z ekranu.
9. Social'ni merezhi jak instrument vzajemovplyvu vlady ta gromadjans'kogo suspil'stva / [O. S. Onyshhenko, V. M. Gorovij, V. I. Popyk ta in.]; NAN Ukrain'ny, Nac. b-ka Ukrain'ny im. V. I. Vernads'kogo. – K., 2014. – 17 s.
10. Stan i pidhody do gromadjans'koi' osvity v Ukraini [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://old.ippo.edu.te.ua/files/gromad_osvita/resursy/39_stan_ta_pidhody.pdf. – Nazva z ekranu.
11. Topalova C., Ukrain'neč' O. Gromadjanyj dlja demokratichnoi' derzhavy: strategija vyhovannja / Svitlana Topalova, Olena Ukrain'neč'. 2017. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hvylyya.net/analytics/society/gromadyanin-dlya-demokratichnoyi-derzhavi-strategiya-vihovannya.html>. – Nazva z ekranu.
12. Topalova S., Chystilina T. Majbutnje gromadjans'koi' osvity v Ukraini – perehid do aktual'noi' jevropejs'koi' modeli [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://od.org.ua/uk/>. – Nazva z ekranu.
13. Chy blyz'ki ukrain'ncjam jevropejs'ki cinnosti: rezul'taty opytuvannja provedenogo u 2017 r., Instytutom Gorshenina spil'no z predstavnytctvom Fondu Fridriha Eberta v Ukraini ta Bilorusi [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://24tv.ua/chi_blizki_ukrayintsyam_yevropeyski_tsinnosti_rezultati_opituvannya_n844941. – Nazva z ekranu.
14. Barber R. B. Participatory Democracy // Encyclopedia of Democracy. – N.Y., 1995. – Vol.3. – P.23.

Ievsiukova A. V., postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), Anastasia_ews@ukr.net

The influence of civic education on the formation of a modern citizen of a democratic state: specificity in Ukraine

The article analyzes the influence of civic education on the formation of a modern citizen of a democratic state. In particular, the specifics of the specified

process in Ukraine are taken into account. It is noted about the experience of the countries of established democracy and so-called «young democracies» in forming the modern citizen of a democratic state through the process of civic education. It is determined that the characteristic features (skills, abilities, propensities) are inherent in the ideal citizen of a democratic state, which form the citizenship education.

Keywords: civic education, democratic state, democracy, citizen, ideal citizen, specificity of civic education in Ukraine.

* * *

УДК 324:329(474)

Манайло–Приходько Р. Ю.,
викладач кафедри міжнародної політики,
Ужгородський національний університет
(Україна, Ужгород), pruhodkorenata@gmail.com

Вплив «УСТАНОВЧИХ» ВИБОРІВ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджується вплив «установчих» виборів 1990–1994 рр. на суспільно-політичні процеси в Україні та розвиток партійної системи. «Установчі» вибори в Україні можна вважати вибори ВР України 1990 р., 1994 рр. та президентські вибори 1991 та 1994 рр.

Характеризуються результати «установчих» виборів та робиться висновок про їх амбівалентний вплив на суспільно-політичний розвиток України. З одного боку, вони виконали покладені на них функції в умовах пактового демократичного переходу: обумовили інституційний дизайн суспільно-політичного розвитку, встановили регіональний формат електоральної конкуренції у контексті розмежування «Захід–Схід». А з іншого, вони посприяли оформленню гібридного політичного режиму. Головна причина його утворення полягає в тому, що партійна номенклатура переходила у національно-демократичних сил у 1990–1994 рр. ініціативу формування нових інститутів влади. Це стало можливим за рахунок запровадження мажоритарної виборчої системи та поста Президента України, які і дозволили їй трансформуватись у нові владні структури.

Ключові слова: Україна, «установчі» вибори, мажоритарна виборча система абсолютної більшості, парламентські вибори, президентські вибори, націонал-демократичні партії, гібридний політичний режим.

Вибори викликають постійний дослідницький інтерес вітчизняних науковців, котрий обумовлений їх роллю у політичних процесах, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Вибори – основа демократичного суспільства, головна форма політичної участі населення. Зокрема, вибори забезпечують легальність і легітимність влади, конкуренцію в боротьбі за владу, ротацію національної і регіональної еліти, визначають конфігурацію партійної системи.

Об'єктом дослідження є парламентські та президентські вибори 1990–1994 рр. Цей цикл виборів вітчизняні дослідники називають «установчими» виборами. Предмет дослідження – вплив «установчих» виборів на конфігурацію партійної системи України.

Мета дослідження – охарактеризувати конфігурацію партійної системи України за результатами «установчих» виборів 1990–1994 рр. Досягнення мети дослідження реалізується через вирішення таких основних завдань: а) охарактеризувати сутність «установчих» виборів та їх вплив на суспільно-політичний розвиток України; б) визначити та дослідити конфігурацію партійної системи України за результатами «установчих» виборів.

Вивчення виборчих процесів і партійних систем є одними з важливих напрямків дослідження вітчизняної політичної науки. Вказана проблематика аналізувалась у працях М. Кармазіної, А. Ключковича, А. Круглашова, Ю. Остапця, А. Романюка, Н. Ротар, та інших. Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях головну увагу приділяють електоральним процесам починаючи з

парламентських виборів 1998 р. Парламентські та президентські вибори 1990–1994 рр. розглядаються вченими, як правило, у контексті загальнополітичного процесу. Відтак у даному аспекті залишаються актуальними такі напрямки дослідження електоральних процесів: а) вивчення «установчого характеру» виборів 1990–1994 рр.; б) дослідження специфіки проведення виборів на регіональному рівні; в) характеристика основних політичних акторів, їх впливовості у контексті парламентських і президентських виборів та інші.

Теоретики демократизації вважають «установчі вибори» головною умовою переходу до демократії. «Установчі вибори» – це перший цикл вільних виборів після відмови від авторитарного режиму. Концепція установчих виборів була розроблена в контексті ідеалтипової моделі демократизації внаслідок «пакту» головних політичних акторів.

У процесі демократичних переходів, в тому числі і в посткомуністичних країнах Східної Європи, «установчі вибори» відіграють трояку роль: 1) інституційну – встановлюють систему політичних інститутів, в рамках яких розвивається електоральна конкуренція; 2) біхевіоральну – формують «меню» переваг і патерни поведінки виборців, тим самим визначаючи і контури нової партійної системи; 3) трансформаційну – створюють основу легітимації нових політичних режимів і суттєво обмежують можливості повернення до старих, або переходу до нових недемократичних форм правління [5, с. 46].

«Установчими» виборами в Україні можна вважати вибори ВР України 1990, 1994 рр. та президентські вибори 1991, 1994 рр. «Установчі» вибори в Україні відбулися в умовах пактового переходу і їх результатом став прихід до влади оновленої комуністичної еліти внаслідок введення поста президента, який обирався на всенародних виборах і запровадження мажоритарної системи виборів до ВР України.

В умовах перших відносно вільних виборів до Верховної Ради УРСР у березні 1990 р. чітко простежувались дві лінії протистояння – між демократичним містом і консервативним (колгоспним) селом та між національно свідомим Заходом і русифікованим Сходом України. Відображалось таке протистояння у боротьбі комуністів і представників Демократичного блоку. Утворення Демократичного блоку в листопаді 1989 р. і прийняття ним виборчого маніфесту мало важливе значення для консолідації опозиції у виборчій кампанії [4, с. 74].

За умов мажоритарної системи абсолютної більшості результатом такого протистояння було утворення за результатами виборів у Верховній Раді України комуністичної більшості («Група 239», офіційна назва – «За суверенну Радянську Україну») та опозиційної меншості – «Народної ради». До складу «Народної ради» увійшло 125 народних депутатів, які репрезентували регіональні групи 21 області та м. Києва. Основу об'єднання складали депутати західного регіону [2, с. 147].

В документі ЦК КПУ «Про підсумки виборів народних депутатів Української РСР та місцевих Рад республіки» від 30 березня 1990 р. сказано, що станом на 19 березня 1990 р. обрано 443 народних депутати УРСР (з 450) і 284 647 народних депутатів місцевих